ZEMŪDEŅU MEDNIEKS

HIDROPLĀNS "SUNDERLAND" – SMAGS, NEVEIKLS UN LĒNS, BET NEATLAIDĪGS

ILUSTRĒTĀ PA

VĒSTURE

PAR CILVĒCE PERSONĪBĀM

Jūnijs 2019 (137)
Cena 3,88 EUR

1918–1920

IZGLĀBJ 800 BĒRNU

NO KRIEVIJAS PILSOŅU KARA POSTA

1984

BAISA KATASTROFA INDIJĀ

GĀZE NOSMACĒ 25 000 CILVĒKU

1769–1852

VELINGTONS

pret talantīgo franču karavadoni Napoleonu

Tehnika

KAD IZGUDROJA LEDUSSKAPI, TOSTERU, TRAUKU MAŠĪNU?

APVĒRSUMS VIRTUVĒ

SETI

atjauno Ēģiptes varenumu

1290. g. pr. Kr. Kad novājinātajā valstī sāk valdīt Ramzesa I dēls, jaunais faraons apņēmīgi atdzīvina seno dievu tempļus un dodas karagājienos pret naidīgām kaimiņvalstīm, līdz Ēģipte atkal kļūst par Vidusjūras militāro lielvaru

www.ilustretavesture.lv

ISSN 1691-4732 05

IZDEVNIECĪBA DIENAS ŽURNĀLI

Amerikas Sarkanais Krusts

IZGLĀBJ 800 BĒRNU

no Krievijas Pilsoņu kara posta

1918. gada maija otrajā pusē ap 800 Petrogradas bērnu dodas uz vasaras nometnēm Urālos, lai uzlabotu novājināto veselību. Taču viņi nonāk Krievijas Pilsoņu kara krustugunīs, un rudenī ceļu mājup nogriež fronte. Līdz ar nometņu darbiniekiem rūpes par zēniem un meitenēm uzņemas Amerikas Sarkanais Krusts, kurš gādā par viņu izdzīvošanu. Bērniem sākas pārdzīvojumiem un piedzīvojumiem bagāti vairāk nekā divi gadi, līdz viņi beidzot satiek vecākus.

Petrogradas bērnu kolonija uz kuģa "Jomei Maru" 1920. gada vasarā.

VISI FOTO NO NIKOLAJA IVANOVA KOLEKCIJAS

OLGA MOLKINA UN ANNA PERŠTEINA

Pēc lielinieku īstenotā Oktobra apvērsuma Krievijā brieda pilsoņu karš, un 1918. gada pavasaris revolucionāro notikumu nomocītajā Petrogradā (mūsdienu Sanktpēterburgas nosaukums 1914.–1924. gadā) atnāca smags. Tostarp pilsētā turpināja izsīkt pārtikas krājumi. Vienīgais mierinājums bija siltās dienas, kas atrisināja apkures jautājumu. Pieaugušie vispirms raizējās par bērniem. Ziemā nebija iespējams organizēt bērnu masveida evakuāciju no pilsētas, taču tagad, tuvojoties vasaras brīvdienām, vecāki nolēma savas atvases nosūtīt uz turīgākām guberņām Krievijas iekšienē. Par to rūpes uzņēmās Viskrievijas Pilsētu savienība (*Всероссийский союз городов помощи больным и раненым воинам*), humānās palīdzības organizācija, ko Pirmā pasaules kara sākumā nodibināja kadetu partija un liberālā buržuāzija ar mērķi nodrošināt palīdzību ievainotajiem un slimajiem karavīriem un bēgļiem. Lai gan 1918. gada sākumā lielinieki organizāciju likvidēja, tā neoficiāli turpināja savu darbību. Pilsētu savienība jau iepriekš bija nosūtījusi savus pārstāvjus uz attālākām guberņām bērnu nometnes telpu piemeklēšanai un noīrēšanai.

Mācību iestādēs tika izsludināta pieteikšanās t. s. "vasaras kolonijām" jeb nometnēm, kurās pieņēma bērnus no sešu līdz 15 gadu vecumam. Tamlīdzīgas vasaras atpūtas nometnes bija populāras arī starpkaru Latvijā, tās galvenokārt tika organizētas bērnunamu zēniem un meitenēm. Krievijā šādas "vasaras kolonijas", galvenokārt bērniem no nabadzīgām ģimenēm, pastāvēja no 19. gadsimta beigām, zināmā mērā sagatavojot augsni padomju bērnudārziem un pionieru nometnēm nākotnē. 1918. gadā "vasaras koloniju" nosaukumam tika pievienots vārds – "ēdināšanas" (*питательные*), jo to galvenais uzdevums bija ne vien aizvest bērnus tālāk no putekļainās pilsētas, bet vispirms viņus labi pabarot un dot iespēju uzlabot novājināto veselību. Nometņu nosaukuma dēļ (vasaras ēdināšanas kolonijas) to dalībniekus krievu valodā bieži dēvē par kolonistiem, un šis vārds vietumis ir izmantots arī šajā stāstā.

Iekļūst uguns joslā

Divas tādas kolonijas, kopumā ap 1000 cilvēku (katrā ap 500): bērni, audzinātāji un citi pieaugušie darbinieki, 1918. gada maija beigās divos vilciena sastāvos devās no Somijas stacijas (*Финляндский вокзал*) Petrogradā uz Urāliem. Vecāki bija savākuši nepieciešamo naudas summu trīs mēnešus ilgām vasaras brīvdienām, turklāt turīgākie ziedoja vairāk, tādējādi sniedzot iespēju doties braucienā arī bērniem no trūcīgākām ģimenēm. Atvadu brīdī neviens nevarēja paredzēt, ka zēni un meitenes no saviem vecākiem būs šķirti daudz ilgāku laiku nekā trīs mēneši.

Ceļojuma septītajā dienā Čeļabinskas apkaimē ešelons iekļuva uguns joslā – bija sācies t. s. Čehoslovāku leģiona dumpis, ar kuru tradicionāli datē Pilsoņu kara sākumu Padomju Krievijā, lai arī bruņotas sadursmes starp lielinieku (komunistu) spēkiem un viņu pretiniekiem bija notikušas jau iepriekš. Čehoslovāku leģions (ap 60 000 čehu un slovāku karavīru, kas bija palikuši Krievijā pēc revolūcijas un ar kaujām centās izlauzties līdz Eiropai) tagad karoja Balto armijas pusē, un izrādījās, ka baltie pārņēmuši varu teritorijā, uz kuru devās Petrogradas bērni. Neraugoties uz ārkārtas situāciju, vasaras nometņu organizatoriem un audzinātājiem pārrunās ar vietējiem varas pārstāvjiem izdevās iegūt atļauju turpināt ceļu un izvietot bērnus viņiem paredzētajās telpās. Pirmajā vilciena sastāvā esošie petrogradieši apmetās skolas ēkā Miasas pilsētā pie Čeļabinskas. Otro grupu ieplānotās Petropavlovskas vietā izvietoja tukšā sanatorijā "Kurji" Pišmas upes krastā.

Burvīga vasaras pirmā puse

Sākumā viss gāja labi. Pārtikas bija pārpārēm, bērni kļuva žirgtāki un pat pieņēmās svarā. "Jauno dzīvi mēs iepazinām ar kuņģa starpniecību, un sātīgas pusdienas šķita kā cerīgs sākums," par šo laiku savās atmiņās rakstīja kolonists Jurijs Zavodčikovs. Bērni labi pavadīja laiku un priecājās par jauniem, spilgtiem iespaidiem, esot tik tālu prom no mājām. Viņi devās pārgājienos pa skaisto apkārtni, vāca augus herbārijam, veidoja minerālu kolekcijas, pat ķērās pie zelta meklēšanas, par ko tur klīda pasakainas leģendas. Regulāri tika iestudētas dažādas lugas.

Tomēr vasaras vidū situācija izmainījās – karadarbība sāka noritēt burtiski bērnu acu priekšā. Reizēm lodes ielidoja guļamistabās, izraisot izbīli mazākajos bērnos un audzinātājos un sajūsmu vecākajos zēnos. Nauda strauji zaudēja vērtību, un drīz vien radās grūtības ar pārtiku. Dažām audzinātājām nācās šķirties no savām pieticīgajām rotām, lai no vietējiem tirgotājiem nopirktu maisu miltu un paēdinātu bērnus, par kuriem viņas bija atbildīgas.

Ceļu uz mājām nogriež fronte

Drīz vien kļuva skaidrs, ka mājupceļu nogriezusi fronte. Tuvojās agrais un aukstais Urālu rudens. Vasaras drēbes vairs nesildīja. Situācija sāka kļūt kritiska. Kādā dienā vasaras beigās kolonistiem paziņoja, ka karadarbības dēļ atgriešanās mājup tiek atcelta uz nenoteiktu laiku. Dažas meitenes sāka raudāt, daudzus pārņēma panika, lai gan bērni, protams, vēl nespēja pilnībā apzināties situācijas nopietnību. Tomēr satraukums, kas robežojās ar histēriju, ar laiku pierima. Arī vecāku komitejai Petrogradā neizdevās rast iespēju šķērsot frontes līniju, lai atvestu savas atvases mājās. Jaunais mācību gads petrogradiešiem bija jāsāk vietējās skolās.

Lai bērnus būtu vieglāk pabarot, abas grupas tika sadalītas mazākās un izvietotas dažādās apdzīvotās vietās Dienvidurālos un Sibīrijā. Vietējās labdarības organizācijas un labi cilvēki sarūpēja siltākas drēbes un apavus. Lielākā daļa bērnu tika uzņemta vietējās skolās un ģimnāzijās.

Ziemā pasta sakari ar Petrogradu teju pārtrūka. Apbrīnojamā kārtā dažiem kolonistu vecākiem izdevās aizbraukt uz Urāliem, šķērsojot frontes līniju. Petrogradas bērnu vecāku komiteja bija viņus sūtījusi ceļā ar domu, ka varbūt ir iespējams noorganizēt dēlu un meitu atgriešanos mājās. Ar viņiem bīstamajā braucienā devās Zviedrijas Sarkanā Krusta pārstāvis, ▸

Gados jaunāko bērnu grupiņa Vladivostokā 1919. vai 1920. gadā. Mazo meiteņu vidū bija pieņemts "dievināt" vecākās meitenes. Tas bija saistīts ar mātes klātbūtnes trūkumu. Mazās meitenes un zēni izvēlējās starp vecākajām meitenēm sev "mammas" un dāvināja viņām pašdarinātas dāvanas. Koloniste Vera Šmidta kļuva par "māti-varoni" 17 mazām meitenēm.

919 dienās apkārt pasaulei

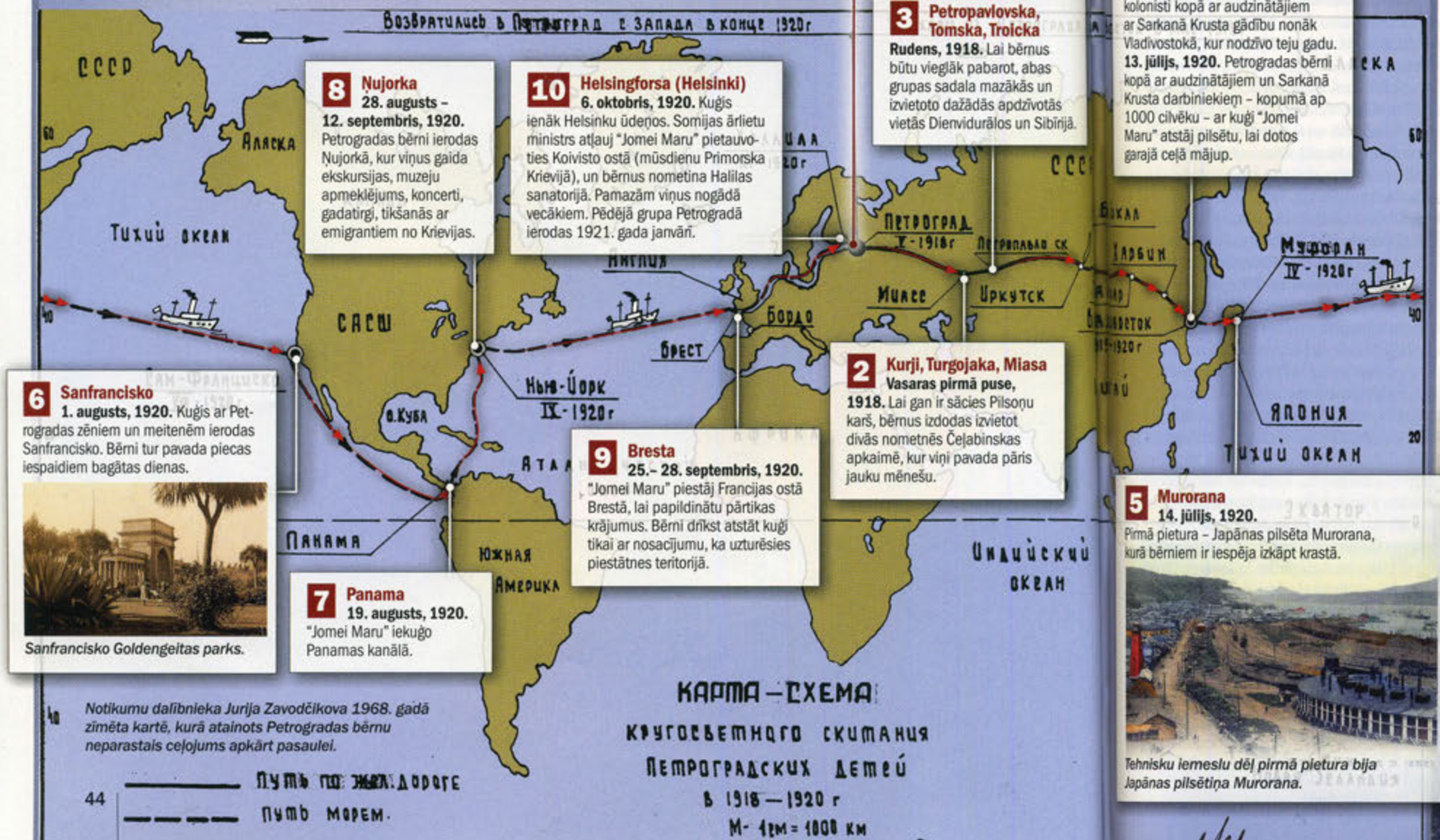

1 Petrograda (mūsdienu Sanktpēterburga) **Maija otrā puse, 1918.** Ap 1000 cilvēku – bērni un pieaugušie – divos vilciena sastāvos atstāj pilsētu un dodas uz vasaras nometnēm Urālos.

2 Kurji, Turgojaka, Miasa **Vasaras pirmā puse, 1918.** Lai gan ir sācies Pilsoņu karš, bērnus izdodas izvietot divās nometnēs Čeļabinskas apkaimē, kur viņi pavada pāris jauku mēnešu.

3 Petropavlovska, Tomska, Troicka **Rudens, 1918.** Lai bērnus būtu vieglāk pabarot, abas grupas sadala mazākās un izvietoto dažādās apdzīvotās vietās Dienvidurālos un Sibīrijā.

4 Vladivostoka **Septembris, 1919.** Visi kolonisti kopā ar audzinātājiem ar Sarkanā Krusta gādību nonāk Vladivostokā, kur nodzīvo teju gadu. **13. jūlijs, 1920.** Petrogradas bērni kopā ar audzinātājiem un Sarkanā Krusta darbiniekiem – kopumā ap 1000 cilvēku – ar kuģi "Jomei Maru" atstāj pilsētu, lai dotos garajā ceļā mājup.

5 Murorana **14. jūlijs, 1920.** Pirmā pietura – Japānas pilsēta Murorana, kurā bērniem ir iespēja izkāpt krastā.

Tehnisku iemeslu dēļ pirmā pietura bija Japānas pilsētiņa Murorana.

6 Sanfrancisko **1. augusts, 1920.** Kuģis ar Petrogradas zēniem un meitenēm ierodas Sanfrancisko. Bērni tur pavada piecas iespaidiem bagātas dienas.

Sanfrancisko Goldengeitas parks.

7 Panama **19. augusts, 1920.** "Jomei Maru" iekuģo Panamas kanālā.

8 Ņujorka **28. augusts – 12. septembris, 1920.** Petrogradas bērni ierodas Ņujorkā, kur viņus gaida ekskursijas, muzeju apmeklējums, koncerti, gadatirgi, tikšanās ar emigrantiem no Krievijas.

9 Bresta **25.– 28. septembris, 1920.** "Jomei Maru" piestāj Francijas ostā Brestā, lai papildinātu pārtikas krājumus. Bērni drīkst atstāt kuģi tikai ar nosacījumu, ka uzturēsies piestātnes teritorijā.

10 Helsingforsa (Helsinki) **6. oktobris, 1920.** Kuģis ienāk Helsinku ūdeņos. Somijas ārlietu ministrs atļauj "Jomei Maru" pietauvoties Koivisto ostā (mūsdienu Primorska Krievijā), un bērnus nometina Halilas sanatorijā. Pamazām viņus nogādā vecākiem. Pēdējā grupa Petrogradā ierodas 1921. gada janvārī.

Notikumu dalībnieka Jurija Zavodčikova 1968. gadā zīmēta kartē, kurā atainots Petrogradas bērnu neparastais ceļojums apkārt pasaulei.

Daudzi t. s. ēdināšanas koloniju bērni aizrāvās ar skautu kustību; attēlā viņi redzami skautu formastērpā Vladivostokā. Viens no skautiem Ļoņa Jakobsons vēlāk kļuva par ievērojamu baletmeistaru.

◀ *Vaļas Rogovas zīmējumi. Meitene zīmēja bērnu kolonijas sadzīves ainiņas un ilustrēja žurnālu "Kolonists", kura rakstos, feļetonos, dzejoļos un zīmējumos tika atspoguļota kolonijas dzīve 1918.–1920. gadā.*

Bērnu grupa Vladivostokā, kurā petrogradieši ar Amerikas Sarkanā Krusta gādību nodzīvoja teju gadu. ▼

luterāņu mācītājs Vilhelms Sarve ar dzīvesbiedri. Tomēr cerība savākt kopā visus – ap 800 – bērnus un atvest viņus mājās ātri izplēnēja. Vecāki saprata, ka tik daudz bērnu vest mājās pa dzelzceļu Pilsoņu kara apstākļos ir pārāk bīstami un galu galā neiespējami.

Iesaistās Amerikas Sarkanais Krusts

Laimīgā kārtā Sarvem izdevās sazināties ar kolēģiem no Amerikas Sarkanā Krusta, kura misija tobrīd aktīvi darbojās Vladivostokā. Misijas vadītājs jauns žurnālists no Honolulu Railijs Allens apsolīja uzņemties atbildību par petrogradiešu dzīvībām un organizēt visu bērnu pārvešanu uz Vladivostoku – pēc iespējas tālāk no frontes.

1919. gada februārī Amerikas Sarkanais Krusts pilnībā paņēma kolonistus savā paspārnē un sāka īstenot stratēģiju par viņu savākšanu kopā un nogādāšanu Petrogradā. Bērnus "lasīja" pa vairākām pilsētām, kas atradās te sarkano, te balto varā. Kolonijās turpināja strādāt arī krievu audzinātāji, kuri bija uzņēmušies atbildību par bērniem jau no ceļojuma sākuma.

Disciplīnas uzturēšana vecuma ziņā raibajā kolonistu sabiedrībā nebija viegla. Izglābto atmiņās lasāms, kā bērni mēdza kavēt stundas un daudzi no vecākajiem zēniem smēķēja. Lielākajiem puišiem bija atļauts piestrādāt kazaku ģimenēs, bet daži no tiem, kuri strādāja ciemos, pazuda. Vecāko grupu zēnu vidū bija tādi, kas aizgāja karot pie baltajiem. Viņu vidū, piemēram, bija Volodja Ļebedevs, kurš vēlāk izlēma atgriezties kolonijā un atkal kļūt par "bērnu".

1919. gadā kolonijās notika vairākas traģēdijas. No tīfa nomira Nastja Albrehta, cita meitene Ļeļa Babuškina noslīka, bet kolonists Koļa Korņejevs nomira no skarlatīnas. Divi bērni saindējās ar ogām. Taču simtiem Petrogradas zēnu un meiteņu izdzīvoja. Savu solījumu izpildīja arī Railijs Allens – 1919. gada septembrī visi kolonisti kopā ar audzinātājiem bija nogādāti Vladivostokā. Laimīgi, Sarkanā Krusta pilnībā aprūpēti, viņi teju gadu nodzīvoja Russkija salā (*остров Русский*) un stacijā Vtoraja Rečka (*Вторая Речка*).

Māca amatus un jēgpilnu atpūtu

Lai gan normālas dzīves organizēšana tik lielam dažāda vecuma bērnu skaitam bija sarežģīta, kā tas būtu bijis arī miera laikos, tomēr amerikāņiem izdevās paveikt teju neiespējamo. Visi bērni bija labi paēdināti, turklāt ar viņiem iepriekš nezināmiem produktiem, piemēram, konservētiem persikiem, ananasiem un kukurūzas pārslām. Tāpat visi bija lai arī ne pārāk eleganti, tomēr silti un ērti apģērbti un nepieciešamības gadījumā laikus saņēma medicīnisko palīdzību.

Pastāvēja noteikts dzīves modelis. Visiem obligāti vajadzēja piedalīties ikrīta vingrošanā. Visi bērni turpināja skolas gaitas ģimnāzijās vai reālskolās – kurš uz salas, kurš pilsētā. Amerikāņi, kuri lielisku apzinājās, ka pienāks brīdis, kad bērniem būs jākļūst patstāvīgiem, darbnīcās apmācīja puišus dažādiem amatiem. Vecākās meitenes mācījās žēlsirdīgo māsu kursos un vēlāk kļuva par mediķēm. Bērniem mēģināja mācīt arī angļu valodu, lai gan lielus panākumus skolēni šajā jomā neuzrādīja. Amerikas Sarkanā Krusta pārstāvji rūpējās arī par to, lai brīvo laiku bērni pavadītu jēgpilni. Redzot, ka daudzi kolonisti ir muzikāli apdāvināti, vēl Sibīrijā viņiem tika iegādāti mūzikas instrumenti, pat īsts kontrabass. Ar laiku noformējās pieklājīgs amatierorķestris, no kura vēlāk izauga veiksmīgi mūziķi, piemēram, Orests Kandats, slavenā Leonīda Utjosova orķestra pūšaminstrumentālists.

Katru sestdienu notika deju vakari, kuros spēlēja kolonistu orķestris. Vecākie puiši un meitenes,

Railijs Allens, Amerikas Sarkanā Krusta Sibirijas misijas vadītājs un atbildīgais par Petrogradas bērnu koloniju, kopā ar nezināmu meiteni Sibirijā 1919. gada ziemā.

sapņodami par dejām ar savu simpātiju, visu nedēļu nepacietīgi gaidīja sestdienas vakarus. Vēlāk vairāki no viņiem ne vien cieši sadraudzējās, bet izveidoja arī ģimenes. Jaunākus bērnus dejas neinteresēja. Taču vienam no viņiem, vārdā Ļoņa, dejošana bija kļuvusi par vismīļāko nodarbi. Turklāt zēnam nebija vajadzīga deju partnere – Ļoņa radīja pats savus solonumurus un dejoja visiem par prieku, kur vien atrada brīvu laukumu. 20. gadsimta otrajā pusē sabiedrība viņu pazina kā slaveno baletmeistaru Leonidu Jakobsonu.

Kolonijā bija izveidojusies samērā aktīva skautu organizācija, kuru vadīja Valentīns Caune, kādas audzinātājas dēls. Vēlāk viņš kļuva par pirmo pionieru vienību (bērnu komunistiskā organizācija Padomju Savienībā) izveidotāju un vadītāju Petrogradā. Pēc kolonistu atmiņām, skautiem pret savu lietu bija ļoti nopietna attieksme, un viņi darbojās ar lielu entuziasmu. Klīda pat baumas, ka par veiksmīgu darbību skautus vedīs uz Angliju tikties ar skautu kustības izveidotāju Robertu Beidenu-Pauelu. Tomēr šāda dzīve neturpinājās ilgi.

Kuģis ar teju 1000 pasažieriem

1920. gada aprīlī Vladivostokā ienāca Japānas armija (Krievijas Pilsoņu kara gaitā no 1917. līdz 1922. gadam pilsētā vairākkārt mainījās vara). Amerikas Sarkanais Krusts saņēma ASV prezidenta Vudro Vilsona pavēli beigt savu darbību Krievijā un pēc iespējas ātrāk pamest valsti. Railijs Allens, kurš jau sen bija uzņēmies Sibīrijas misijas vadītāja un Petrogradas bērnu kolonijas aizbildņa pienākumus, bija nopietnas izvēles priekšā. Vēl nesen viņš bija pārliecināts, ka drīz izpildīs savu solījumu un organizēs bērnu atgriešanos Petrogradā pa dzelzceļu. Allens jau bija noslēdzis vienošanos par nepieciešamo vilcienu sastāvu saņemšanu. Bija paredzēts, ka vilcienus ar bērniem un audzinātājiem apsargās amerikāņu karavīri. Tagad šis plāns izira. Atstāt bērnus vienus pašus likteņa varā svešā pilsētā, pilnā ar japāņu karavīriem un dažādiem apšaubāmiem elementiem, būtu visīstākais noziegums. Visticamāk, vecākos zēnus nekavējoties iesauktu armijā, bet meitenes gaidītu vēl ļaunāks liktenis. Petrogradiešiem nebūtu ne jumta virs galvas, ne iztikas līdzekļu, ne pietiekamas pieaugušo aprūpes.

Allenam atlika pieņemt vienīgo iespējamo lēmumu: nogādāt bērnus mājās pa jūras ceļu – pāri diviem okeāniem uz Baltijas jūras krastiem. Ar milzīgām grūtībām viņš atrada un pāraprīkoja japāņu kravas kuģi "Jomei Maru" (burtiskais tulkojums – "Saules apspīdētais"), lai tas spētu uzņemt teju 1000 pasažieru – ap 800 bērnu, kā arī audzinātājus un Sarkanā Krusta darbiniekus. Kuģa kapteinis bija japānis Motodzi Kajahara, kurš apkalpi nokomplektēja galvenokārt no saviem tautiešiem. Komandai palīdzēja arī daži desmiti austroungāru karagūstekņu.

Šis ceļojums zem trim karogiem – Amerikas Savienoto Valstu, Japānas un Sarkanā Krusta – sākās 1920. gada 13. jūlijā. Pirmā osta, kurā tehnisku iemeslu dēļ bija jāpiestāj pēc pāris dienām, bija Muroranas pilsēta Hokaido salā Japānā. Brīnumaini – visiem bērniem ļāva nokāpt krastā, lai gan speciālu dokumentu – oficiālas atļaujas/saskaņojumu – tam nebija. Zēni un meitenes pavadīja neaizmirstamu dienu kopā ar vietējiem skolēniem, kuri lepni izrādīja savas seno cīņu prasmes.

Uz "Jomei Maru" bērni atgriezās iespaidu pilni un apdāvināti ar pilsētas skatu atklātnēm, zīmuļiem, japāņu saldumiem.

Tad viņi devās tālajā ceļā pāri Klusajam okeānam. Šis piedzīvojums zēnus un meitenes, protams, fascinēja. Okeāns, par kura brīnumainajiem iemītniekiem – lidojošajām zivīm, gudrajiem delfīniem un milzīgajām haizivīm – kolonisti iepriekš bija tikai lasījuši, tagad kļuva par ikdienu. Bērni agrāk nevarēja iedomāties ne to, ka kuģos pa atklātu okeānu, ne arī to, ka nokļūs Mežonīgajos Rietumos, kovboju un indiāņu ▶

Bērni Amerikas Sarkanā Krusta slimnīcā Vladivostokā 1919.–1920. gadā. ▶

Foto no Nikolaja Ivanova albuma, kurā redzami divi puikas, kas atgriezās Rīgā – Ādolfs Bērziņš un Vladimirs Barinovs. ▶

Deviņi bērni atgriežas Latvijā

Dokumenti liecina, ka pēc lielā ceļojuma deviņi bērni, tostarp latviešu izcelsmes, no Somijas atgriezās Rīgā un citās Latvijas pilsētās. Pētniekiem zināmi vien viņu vārdi, uzvārdi un dokumentos minētais par vecāku dzīvesvietu. Pagaidām nav izdevies noskaidrot šo zēnu un meiteņu tālāko likteni un dzīves gaitas. Taču tēmas pētnieki neatmet cerību, ka arī par šiem deviņiem bērniem no Latvijas reiz atradīsies kādas ziņas:

Ādolfs un Agnese Bērziņi;
Anna, Marija un Olga Vasiljevas;
Viktors Alksnis;
Vladimirs Barinovs;
Alfrēds Vekrams;
Aleksandrs Klopkovs.

Peterpilē behrnu kolonija ar 776 behrneem 1918. g. aiſjuhtita uſ Neetumſibiriju, no tureenes Amerikas Sarkanais Krufts behrnus pahrweda uſ Wladiwoſtoku. Tagad wini atrodas kugi „Yomei-Maru" Baltijas juhrā. Wezekus waj peederigos luhdſ ſtahtees ſatarōs ar Ameritas Sarkano Krufiu Rigā.

▲ *Laikraksta "Jaunākās Ziņas" 1920. gada 8. oktobra numurā publicētais aicinājums bērnu tuviniekiem Rīgā sazināties ar Amerikas Sarkanā Krusta pārstāvjiem.*

Amerikas Sarkanā Krusta Baltijas misijas vadītāja pulkvežleitnanta Edvarda Raiena vēstule šīs organizācijas pārstāvjiem Somijā dot norādes par deviņu bērnu nosūtīšanu uz Rīgu. Dokumentā norādīti bērnu vārdi un piederīgo adreses. ▲

▲ *Viens no vecākajiem kolonistiem Sergejs Mihailovs veic bīstamu triku uz kuģa "Jomei Maru" kādā 1920. gada vasaras dienā.*

Kino, dejas un palaidnības: dzīve uz kuģa

Okeāna bezgalīgā zilgme atstāja uz bērniem spēcīgu iespaidu, vienlaikus vajadzēja pierast pie jūras viļņiem. "Jau pēc pirmajām mūsu ceļojuma dienām daži bērni jūras slimības dēļ izskatījās noguruši, tomēr tas netraucēja viņiem darīt dažādas palaidnības," vēsta Railija Allena ieraksts kuģa žurnālā.

Kavēdami laiku uz kuģa, zēni un meitenes bieži skatījās mēmās filmas ar Čārliju Čaplinu galvenajā lomā. Tās bija ar subtitriem, reizēm pat krievu valodā. Dažkārt elektromontieris, kuru bija iesaukuši par "Havaju", ļāva bērniem pagriezt kinoaparāta rokturi. Puikas un meitenes dežurēja virtuvē un palīdzēja pieaugušajiem citos darbos uz kuģa. Tāpat kā Vladivostokas laikos, arī uz kuģa sestdienās tika rīkotas dejas. Hanna B. Kempbela, kuru bērni draudzīgi sauca par "Mammuci Kempbelu", ne vien rūpējās par bērnu ēdināšanu ikdienā, bet arī gādāja par dzimšanas un vārda dienu svinībām. Ceļojuma beigās meitenes aizrāvās ar tamborēšanu; ir saglabājušās amizantas fotogrāfijas, kurās prāvs pulciņš meiteņu, satupušas kur kura uz klāja, cītīgi tamborē.

Taču – kur jaunatne, tur arī Allena pieminētās palaidnības. "Jomei Maru" kapteinis japānis Motodzi Kajahara apkalpi izveidoja galvenokārt no japāņu jūrniekiem, ar kuriem bērniem bieži vien gadījās nesaprašanās. Jau pirmajā ceļojuma dienā puikas no neaizskaramajām rezervēm izzaga 19 bundžas ar šokolādi. Pārtikas un drēbju zādzības turpinājās, tādēļ Allenam kopā ar palīgu Berlu Bremholu, kurš atbildēja par saimnieciskajiem jautājumiem uz kuģa, nācās izdomāt aizvien jaunus zēnu pāraudzināšanas paņēmienus.

zemē, ko viņi pazina no iemīļotajiem piedzīvojumu romāniem.

Sirsnīga uzņemšana Sanfrancisko

1920. gada 1. augustā "Jomei Maru" beidzot piestāja Sanfrancisko. Puišus un meitenes šeit gaidīja aizraujoša kultūras un atpūtas programma – ekskursijas pa pilsētu, pastaigas "Zelta vārtu" parkā, tikšanās ar krievu un ukraiņu emigrantiem Fortskotā, kur bērni tika izmitināti. Petrogradas kolonistu ierašanās pilsētā bija liels notikums arī Sanfrancisko sabiedrībai: bērnus sveica gan pilsētas varas pārstāvji, gan vairākas labdarības organizācijas. Amerikāņu atvērtība un labestība petrogradiešiem šķita fenomenāla. Īpaši nozīmīga viņu ierašanās pilsētā bija Sanfrancisko krievu kopienai: puišus un meitenes apdāvināja, izpražņāja par dzīvi dzimtenē. Emigranti izmantoja iespēju runāt dzimtajā krievu valodā. Spilgtas atmiņas par Sanfrancisko, kurā vēl nebija uzcelts slavenais Zelta vārtu tilts, kolonisti saglabāja visa mūža garumā.

Sanfrancisko bērni pavadīja piecas dienas, un laiks paskrēja nemanot. Tad mājupceļš turpinājās caur Panamas kanālu – grandiozu konstrukciju –, caur kuru vajadzēja iekuģot Atlantijas okeānā. Karstais un mitrais klimats Panamā bērniem bija grūti panesams, tāpēc noderēja lielās augļu kravas un neticami gardais saldējums, ko viņiem plastmasas traukos pienesa panamieši.

Piedāvājumu palikt ASV nepieņem

Nākamā pietura ilgajā ceļojumā mājup bija Ņujorka, kur bērni ieradās agrā un lietainā 28. augusta rītā. Brīvības statujas aprises bija pirmais, ko viņi ieraudzīja rīta miglā – šķita, ka tā ar lāpu rokā īpaši sagaida bērnus. Tāpat kā Sanfrancisko, arī Ņujorkā petrogradiešus izmitināja militārajos nocietinājumos – Vodsvorta fortā Steitenailendā. Puišus un meitenes atkal gaidīja ekskursijas, muzeju apmeklējums, koncerti, gadatirgi, tikšanās ar krievu emigrantiem. "Jomei Maru" iemītnieki saņēma daudz telegrammu un arī rakstisku sveicienu no ASV prezidenta Vudro Vilsona. Katrs kolonists saņēma parakstītu prezidenta fotogrāfiju. Daudzās izglābto Petrogradas bērnu ģimenēs šī fotogrāfija tika glabāta ilgi, līdz tas nekļuva pārāk bīstami.

Spēcīgie iespaidi par debesskrāpjiem, vilcieniem, cilvēku masām plašajās Ņujorkas ielās, reklāmu ugunīm un daudz ko citu bija dzīvi šo cilvēku atmiņā pat pusgadsimtu pēc piedzīvotajiem notikumiem. Kad 20. gadsimta 70. gados kādreizējie kolonisti sāka rīkot slepenus saietus, Ņujorka vienmēr bija iemīļots sarunu temats.

Kā Ņujorkas krievi, tā vietējie amerikāņi centās bērnus pierunāt palikt Savienotajās Valstīs: piedāvāja adopciju, solīja petrogradiešiem, ka rūpēsies par viņiem, dāvās mīlestību un nodrošinās labu izglītību. Tomēr, cik zināms, neviens no bērniem nepieņēma šādu piedāvājumu un turpināja ceļu pie saviem vecākiem. .

Ulmanis atsakās uzņemt kuģi

Uzturoties ASV, Railijs Allens ar saviem palīgiem izskatīja visus iespējamos atgriešanās ceļus caur kādu no Eiropas ostām. Viņš lieliski apzinājās, ka padomju varasiestādes neļaus Amerikas Sarkanā Krusta kuģim piestāt nevienā Padomju Krievijas ostā. Bez pozitīvas atbildes palika Allena vairākkārtējie lūgumi atļaut "Jomei Maru" pietauvoties kādā no Skandināvijas vai

▲ *Mācību trauksme uz "Jomei Maru". Lai bērni ceļojuma laikā nepazustu, katrs no viņiem saņēma žetonu vai birku ar kārtas numuru. Regulāru mācību trauksmju laikā bija jāuzvelk glābšanas josta ar personīgo numuru.*

Ņujorkas metro shēma no kolonista Nikolaja Ivanova kolekcijas. ▶

▲ *Kolonistu izbrauciens pa Hudzona līci ar tvaikoni "Mandelei" 1920. gada vasarā.*

Atklātnīte ar Brīvības statujas attēlu no Nikolaja Ivanova kolekcijas. Pastkartes ar pilsētas skatiem bērni saņēma dāvanā no katras pilsētas iedzīvotājiem, kur piestāja "Jomei Maru". ▶

Baltijas valstu ostām. Šāda atļauja kuģim ienākt Rīgas ostā tika lūgta arī jaunajai Latvijas valstij. Tomēr valdības galva Kārlis Ulmanis atteica Amerikas Sarkanā Krusta lūgumam. Vēstulē Baltijas misijas vadītājam pulkvežleitnantam Edvardam Raienam 1920. gada 19. jūlijā Ulmanis rakstīja, ka saprot un pieņem to, ka Amerikas Sarkanais Krusts uzņemtos pilnu atbildību par bērnu ēdināšanu un uzturēšanu Latvijā, bet apzinās, ka daudzu bērnu vecāki aizbraukuši vai gājuši bojā. Kā uzskata vēsturnieki, Ulmanis rēķinājās, ka gadījumā, ja Padomju Krievija atteiksies pieņemt bērnus, visiem bāreņiem būs jāpaliek Latvijā, un Ulmaņa ieskatā pēckara smagajā ekonomiskajā situācijā Latvijai bija neiespējami uzņemties atbildību par simtiem bērnu.

Galu galā "Jomei Maru" izdevās laimīgi piestāt Somijas krastos – Koivisto ostā (mūsdienu Primorska Krievijā). Šeit Petrogradas bērni beidzot pameta savu "māju uz ūdens". Kapteinis Motodzi Kajahara vēlāk savās atmiņās rakstīja, ka pēc bērnu un audzinātāju aizbraukšanas kuģa komanda jutās iztukšota, "it kā būtu plosījusies viesuļvētra". Kolonistus izmitināja bijušajā Krievijas imperatora sanatorijā Halilā, kur viņiem bija ļauts uzturēties līdz Somijas–Padomju Krievijas robežas šķērsošanai.

Beidzot sastop vecākus

Railijs Allens zināja, ka dzīves apstākļi Petrogradā ir tikpat slikti kā pirms vairāk nekā diviem gadiem, kad bērni pameta pilsētu. Viņš apzinājās, ka daudzu zēnu un meiteņu vecāki var nebūt starp dzīvajiem, un Allena galvenais uzdevums bija pārliecināties, ka ikviens bērns nokļūs drošās rokās. Ļoti svarīgā sarakste ar ģimenēm aizņēma daudz laika. Diemžēl starp Somiju un Padomju Krieviju vēl nebija nodibinātas diplomātiskās attiecības, un tas nozīmēja, ka vēstules vecākiem un radiniekiem varēja nosūtīt tikai ar starpnieka palīdzību. Par šādu starpnieku kļuva Igaunija. Tāpat bija skaidrs, ka dažas ģimenes aizvadītajā laikā pametušas Krieviju un atrodas Eiropā, kur gaida savus bērnus. Jau pa ceļam uz Somiju vairākus zēnus un meitenes nosūtīja pie vecākiem Francijā, Lielbritānijā, Polijā. Ap 20 bērnu aizbrauca uz Igauniju. Deviņi bērni, tostarp latvieši pēc izcelsmes, atgriezās Rīgā un citās Latvijas pilsētās.

Allens sadalīja lielo bērnu pulku mazākās grupās un nodrošināja ar visu nepieciešamo, lai viņi veiksmīgi vaētu šķērsot robežu pāri Sestras upei un atgriezties mājās Petrogradā. Bērnu sastapšanās ar mammām un tētiem bija emocionāli sarežģīta. Daudzi bērni un vecāki nespēja cits citu atpazīt. Vecāki, bada novārguši, bija novecojuši. Mazie bērni, kuri vairs nespēja atcerēties, kā izskatās viņu mammas un tēti, šausmās centās izrauties no "svešu tanšu un onkuļu" apskāvieniem. Daudzu ģimeņu atkalapvienošanās noritēja vēl smagāk nekā atvadīšanās pirms teju trim gadiem. Tomēr visi bērni atgriezās savās ģimenēs.

Pēdējā kolonistu grupa atvadījās no saviem amerikāņu labdariem 1921. gada janvārī. Atvadas bija ļoti emocionālas, jo ilgstošais ceļojums – ap 36 000 kilometru pa sauszemi un ūdeni – un kopā pārdzīvotais visus bija satuvinājis. Petrogradas bērnu odiseja bija beigusies. Divarpus gadu laikā ap 20 bērnu bija gājuši bojā no slimībām un nelaimes gadījumos, bet vairākums puišu, meiteņu un pieaugušo atgriezās mājās sveiki un veseli. Kolonisti visa mūža garumā saglabāja pateicības jūtas pret saviem labdariem – pašaizliedzīgajiem Petrogradas audzinātājiem un Amerikas Sarkanā Krusta misijas darbiniekiem. ■

LASI VAIRĀK

• www.petrograd-kids-odyssey.ru

Staļina laikā spiesti klusēt

Pēc atgriešanās mājās Amerikas Sarkanā Krusta izglābtie puiši un meitenes, kuri ilgā ceļojuma laikā bija sadraudzējušies, turpināja uzturēt kontaktus un satikties. Daudzi kādu laiku sarakstījās ar Railiju Allenu un Svanu pāri. Dažu jauniešu draudzība pārvērtās mīlestībā, kas vainagojās ar precībām. Piemēram, ģimenes izveidoja Jurijs Zavodčikovs un Olga Koposova, Andrejs Kons un Valentīna Rogova.

Par bērnu ilgi gaidīto atgriešanos pie vecākiem 20. gadu sākumā rakstīja presē, tomēr drīz vien šis stāsts plašā sabiedrībā tika aizmirsts. Komunistiskās Padomju Savienības un Rietumu pasaules attiecības strauji pasliktinājās, turklāt 30. gados padomju impēriju satricināja represiju viļņi. Sākās Staļina personības kulta laiks, un bīstamās laikmeta reālijas signalizēja, ka par aizraujošo bērnības piedzīvojumu labāk nestāstīt ne vien varasiestāžu darbiniekiem, bet arī paziņām un pat saviem bērniem. Piemēram, aizpildot speciālu anketu, lai stātos jaunā darbā, vajadzēja būt īpaši uzmanīgam – labāk bija mānīties un rakstīt, ka nekad neesi atradies t. s. baltgvardu ieņemtā teritorijā, neesi viesojies ārzemēs un nepazīsti nevienu, kurš tur atrastos tobrīd. Atestāts par skolas beigšanu Sibīrijā, izdots balto varas laikā, skaitījās nederīgs.

Tikai 60. gadu beigās, t. s. Hruščova atkušņa laikā, Petrogradas bērnu stāsts ieguva jaunu aktualitāti. Avīzēs sāka parādīties publikācijas par to, kā amerikāņi izglāba Krievijas bērnus. Izdevās uzzināt, ka vairāk nekā simt bijušo kolonistu dzīvo Ļeņingradas (Sanktpēterburgas) apkārtnē un vēl daži desmiti citās pilsētās un valstīs. Jurijs Zavodčikovs 1969. gadā uzrakstīja savas atmiņas, iedvesmojot uz to arī citus likteņa biedrus. Kādreizējie kolonisti tika aicināti uz tikšanos muzejos, bet vēlāk viņi arvien biežāk sanāca kopā neformālākā gaisotnē dzīvokļos un vasarnīcās. Enerģiskā Zoja Trofimova uzsāka plašu fotogrāfiju un dokumentu vākšanas akciju, ko mūsdienās turpina izglābto bērnu pēcteči un citi tēmā ieinteresētie pētnieki.

Olga Molkina, šī raksta autore, ir Amerikas Sarkanā Krusta izglābto kolonistu Jurija Zavodčikova un Olgas Koposovas mazmeita, kura agrā jaunībā vairākkārt piedalījusies Sarkanā Krusta izglābto petrogradiešu saietos un pati dzirdējusi daudzus stāstus par tolaik piedzīvoto. Viņa kļuva par starptautiskās solidaritātes projekta "Virs mums Sarkanais Krusts" koordinatori un sadarbībā ar Sanktpēterburgas vēstures un kultūras bibliotēkas Bērnu filiāli izveidoja ceļojošo izstādi, kas izrādīta vairākās valstīs. Šīs izstādes Latvijas versija, kuras līdzautore ir raksta otra autore Anna Peršteina, vēl līdz 25. maijam skatāma Žaņa Lipkes memoriālā.